

АНТИСЕМІТСЬКИЙ РУХ В УГОРЩИНІ 70-80 -х РОКІВ ХІХ СТОЛІТТЯ

МАНДРИК І. О. (Ужгород)

У ході капіталістичного розвитку Угорщини зростає суспільна роль єврейства, яке в економічному та інтелектуальному плані в значній мірі заповнило наявні прогалини. Однак у зв'язку з історичними умовами, незавершеністю асиміляційних процесів, у політичному житті воно не могло повністю зайняти місце національної буржуазії.

У другій половині ХІХ ст. чисельність єврейського населення неухильно зростала, з чим змушене було рахуватися угорське державне керівництво. Так, у 1846 р. євреїв нараховувалося 260 тис. чоловік, а перепис 1870 р. повідомляє про 520 тисяч. У 1880 р. ця цифра зросла до 640 тисяч, а на 1890 р. досягла 707 тисяч, що складало 4,67 % від усього населення країни. В одному Будапешті проживало 122 тисячі євреїв [1]. Значний приріст був зумовлений двома факторами – багатодітністю єврейських сімей та переселенням із сусідньої Галичини. Треба мати на увазі, що частина євреїв приймала християнство; їх досить активно торкнулися асиміляційні процеси, які вели до онічечення або мадяризації. Природний приріст населення країни найвищим був серед угорців, чия чисельність зростала і завдяки асиміляції меншин, особливо євреїв, які збільшували чисельність угорців, поскільки більшість з них належала до так званого «угорськоомовного» населення. Цікаво, що угорська статистика взагалі не містила графу «євреї», а подавала відомості про них тільки за належністю до іудейського віросповідання, що далеко не відображало реальні цифри.

Євреї дедалі активніше почали приймати участь у політичному житті країни. Першим депутатом парламенту у 1869 р. був обраний М. Вагрман, який репрезентував партію Деака. Аж до своєї смерті у 1892 р. він незмінно володів депутатським мандатом. Одного разу М. Вагрман настільки гостро полемізував з антисемітом Д. Іштоці, що навіть бився з ним на дуелі [2].

У ході наступних виборів чисельність депутатів-євреїв досягла біля одного десятка, які представляли різні партійні угруповання, до того ж у парламенті вони були вельми активними. Однак тенденційним і спрощеним є твердження З. Босняка, що у ліберальну епоху все законодавство, особливо в економічній та торговій сферах, відображало тільки єврейські

інтереси. Це стосується й думки, що написання тексту законів було надано виключно євреям [3]. Тут відчутно більше політичних і асел, ніж серйозного наукового аналізу, знання фактів.

З погляду ідеологів антисемітизму, виключно єврейство представляло найбільшу загрозу для батьківщини [4]. Емоції підігрівалися розквітом лихварства, шинків, діяльність різноманітних агентів, які особливо визискували селян. Все це мало місце, але не було пов'язане тільки з євреями. Іншим «аргументом» антисемітів було звинувачення у «захопленні» євреями сфери інтелектуальної діяльності. Так, серед студентів-медиків Будапештського університету половину складали вихідці цього етносу. Майже такий же відсоток був серед студентів політехнічного інституту і децю менший серед юристів [5]. Дійсно, чисельність студентів-євреїв усюди значно перевищувала їх питому вагу серед усього населення. Зумовлювалось це більшою емансипованістю, знанням мов, традиціями, оцінкою перспектив. В Угорщині сильним залишалось патріархальне селянське середовище, звідки важко було пробитися до вершин науки. В свою чергу, у дворянському середовищі, становому і замкнутому, навчання дітей в університетах було ще рідкісним явищем.

Єврейський капітал займав вагомі позиції у сфері промисловості, фінансів, торгівлі, навіть у землеволодінні. У цьому крилася одна з економічних підвалин антисемітизму. Політичні причини зумовлювалися намаганням відвернути увагу від дійсних проблем у бік другорядних. Засиллям єврейства легко можна було пояснити усі проблеми, у тому числі протидію з боку інших народів угорській великодержавній ідеї. Один з ідеологів антисемітизму І. Шімоні, кваліфікував це явище, як «повстання проти капіталізму, індивідуалізму і брехливого парламентаризму» [6]. Дійсно, у 70-80-х рр. ХІХ ст. антисемітська ідеологія знайшла відгук у різних прошарках угорського суспільства. Це аж ніяк не означало, що вона могла спертися на широку й стабільну основу, але здатна була вже тоді сіяти бацилу расизму і ненависті. Вони виставляли свій рух як «політичну силу», хоча насправді спиралися всього на дуже вузький прошарок розорених джентрі, частину державних чиновників, в цілому на люмпенів та обмануті групи селян.

Наджупан Мараморошського комітату доповідав, що сюди часто приїжджають «святі» ортодоксальні рабини з сусідньої Галичини і вимагають грошову допомогу від місцевих євреїв, чисельність яких тут досягає 33 тисячі чоловік. Вплив заїжджих розповсюджується на єврейство сусідніх Бергського, Угочанського та інші північні комітати [7].

Відомо, що в кінці XIX ст. антисемітизм захопив усі країни Європи. На початку 80-х років в Угорщині також формувалося його керівне ядро, у першу чергу з депутатів партії незалежності: Д. Іштоці, Д. Верхової, Г. Оноді, Д. Селл, Г. Андреанські, братів Солої [8]. З самого початку вони намагалися створити видимість діяльності у законних рамках, чим хотіли досягнути дві цілі: з одного боку, розширити соціальну базу руху, по-друге, провести через Державні збори законодавчі рішення. Поступово антисемітська агітація трансформувала вимоги цих людей до рівня демагогічного шовінізму. Вирішення «єврейського питання» вони виставляли як необхідну передумову задля досягнення повної державної незалежності Угорщини. Для них справжнім патріотом міг бути тільки той, хто відкрито проголошував свій антисемітизм. На місцях розповсюдженню таких поглядів сприяли і поодинокі священики та вчителі.

Виступаючи у квітні 1875 р. у палаті депутатів, головний теоретик Д. Іштоці «попереджував» про всесилля угорського єврейства, таврував його антипатріотизм, яке тільки прикривається лібералізмом. Саме завдяки єврейському капіталу наростає майнова нерівність, яка породжує легіони пролетарів, а це скоро приведе до національної катастрофи. Тому, робив висновок Д. Іштоці, якщо християни не хочуть стати жертвою міжнародної змови, їм треба організувати самозахист [9]. Найперше потрібно звернути увагу людей на наростаючу загрозу, закликати їх до пильності. На провакаційну промову реагував голова уряду Б. Вейкхем, який нагадав, що з державно-правового погляду, керівництво держави не визнає існування «єврейського питання», тому й не може зайняти офіційну позицію [10].

Через два роки Д. Іштоці висунув здавалось абсурдну на той час ідею: в рамках вирішення «східного питання», європейські уряди, шляхом переселення євреїв, мають допомогти у відновленні їх держави у Палестині. Зі свого боку, угорський уряд мусить активно підтримати таку акцію [11]. Подібні пропозиції не були новими, але і сьогодні продовжують дивувати цинічністю, крайнощами, до того ж виголошувалися вони у стінах законодавчого органу краї-

ни. На цьому угорські антисеміти не зупинилися. У 1882 р. Д. Іштоці вже твердив: у європейських державах єврейство «є внутрішнім Карфагеном», державою в державі, політичною силою окремої раси, а не просто представником однієї з багаточисельних релігійних обшин [12].

Необхідність швидкого вирішення «єврейського питання», на думку антисемітів, обумовлювалося динамічним зростанням його чисельності. Проводились такі фантастичні цифрові «розрахунки»: якщо у 1785 р. в Угорщині проживало 75089 євреїв, тоді у 1870 р. – уже 552133. Отже, робив висновок Д. Іштоці, за 85 років їх чисельність зросла майже у 8 разів. «У нас цей елемент подвоюється кожні 30 років. Зараз (1878 р. – І. М.) маємо 710 тисяч євреїв, а на 1900 р. матимемо 1100000» [13]. З іншого боку, решта населення країни зростає надто повільно. До речі, у 70-80-х рр. XIX ст. найвищим був приріст саме серед угорців, у тому числі і за рахунок асиміляції частини євреїв.

Ідеологами антисемітизму висувався ще один «вагомий» аргумент – євреї не є патріотами Угорщини, оскільки в разі зовнішньої загрози на них не можна спертися. Так, з сотень тисяч євреїв, котрі проживали в імперії, у спільній армії служили тільки 1295 чоловік, а серед гонведів їх усього 213, з яких половину склали добре оплачувані лікарі [14]. На основі подібних «фактів», антисеміти перед простим народом виставляли громадян-євреїв як найважливішу економічну, політичну і, в першу чергу, расову проблему угорського суспільства. Д. Іштоці вважав, що з 1867 р. між угорцями і євреями почалася справжня гонка за перевагу в країні, а наступні роки показали, що переможцями треба визнати євреїв [15].

На погляд публіциста Г. Петрашевича, влада євреїв всесильна, оскільки при будь-якій владі вони процвітають. Їхня рука відчутна у всіх сферах життя, хоча й визнає, що серед міністрів ще ніколи не було представників цього етносу. Незважаючи на це, вільна конкуренція привела до того, що вони прибрали до своїх рук усі матеріальні багатства. Більше того, Г. Петрашевич вторгався і у більш глибокі людські почуття, коли писав буквально таке: «Очевидно, що іудейська релігія є аморальною і антилюдською» [16]. Ці люди різко виступали проти всього чужого, не сприймали модерні церемонії, в тому числі і капіталізм, ідеалізували патріархальне суспільство, його віджиті особливості.

У 1878 р. в північних областях країни невідомі люди почали розповсюджувати спеціальну агітаційну листівку під назвою «Галмуд», де євреї звинувачувалися в усіх людських бідах [17].

Міністерство внутрішніх справ розпочало розстеження, але організатори і натхненники так і не були виявлені.

Шовіністичні настрої запанували в Будапештському університеті. З лютого 1881 р. почалися студентські заворушення, причину яких всебічно аналізувала університетська рада. При записові на навчання антисеміти вимагали встановити визначені пропорції, щоб таким чином зменшити чисельність студентів-євреїв [18]. У цей же період Д. Іштоці пробував створити студентський «Союз не євреїв», але оформити його організаційно не зумів.

Антисеміти шукали тільки привід для початку активізації своїх дій, для нагнітання суспільної напруги. Він швидко знайшовся. У березні 1882 р. в селі Тісаеслар [комітат Соболч] пропала п'ятнадцятирічна дівчинка Естер Шоймоші, яка служила у місцевої єврейської сім'ї. Через два тижні закарпатські плотогони випадково натрапили на тіло дівчини, яка, послизнувшись на березі ріки Тіса, потонула. Правда, спочатку при визначенні причин смерті серед лікарів виникли розбіжності [19].

Перше повідомлення про трагедію в Тісаесларі 24 травня 1882 р. опублікувала ліва газета «Фюгетленшег» і виклала свою версію події. Того ж дня, виступаючи у палаті депутатів, Д. Іштоці, перекинувши факти, в драматичному тоні охарактеризував цей «єврейський злочин». У короткій відповіді голова уряду К. Тіса сказав, що нічого конкретного про подію не знає, але запевнив: якщо у цій справі адміністративні або судові органи допустили халатність, тоді вони будуть покарані. Міністр юстиції Т. Паулер також підтвердив відсутність достовірної інформації, але спираючись на допомогу ниредьгазької прокуратури, обіцяв розібратися у суті справи [20].

Знайшлися «очевидці», які твердили, що смерть Е. Шоймоші є наслідком ритуального вбивства з боку ортодоксальних євреїв: вони навіть бачили в селі чужинців з Галичини. Розпочалися арешти, після яких комітатська прокуратура почала всебічне розстеження. Через 9 місяців дружини 6 заарештованих євреїв, які знаходилися під вартою, звернулися до міністерства юстиції з проханням прискорити розгляд справи невинних чоловіків [21].

Суспільне напруження штучно роздмухувалося, свого апогею досягло у 1882 і 1883 рр. Антисеміти намагалися сповна використати тісаесларський процес для нагнітання пристрастей, для організації неприємностей. У цьому їм сприяла націоналістична преса. Голова уряду, одночасно і міністр внутрішніх справ, просив

парламент надати йому повноваження закривати такі газети, які своїми публікаціями загрожують внутрішньому спокою. Парламент розширив урядові повноваження, бо після дозволу прокуратури, поліція одержала право накладати арешт на подібні видання [22].

Після цього ниредьгазька антисемітська газета висунула грубі звинувачення проти депутата Державних зборів, відомого в країні адвоката Кароя Етвеша тільки за те, що він посмів у суді захищати звинувачених євреїв. За це він заслугує биття батоном, – грубо заявляла газета [23]. Єврейство треба своєчасно зупинити, поскільки, виявляється, воно несе повну відповідальність за розповсюдження корупції, загрожує всім християнським цінностям. Лунали заклики розгорнути шовіністичні прапори. Для чого? «Щоб найближчим часом єврейське питання вирішити таким чином: виселити кожного єврея за межі батьківщини» [24].

У Ниредьгазі пройшли антисемітські демонстрації, тому місцеві органи влади неодноразово змушені були звертатися до населення з відозвами припинити прояви расової нетерпимості. У місті Веспрем виникли добровільні загони громадян, покликані захистити населення від погромів [25].

Про початок єврейських заворушень у Братиславі доповідав спеціальний уповноважений уряду Л. Текелфалуші, який був направлений до цього великого міста для повного відновлення громадського порядку. У вересні-жовтні 1882 р. тут пройшли погроми, учасниками яких стали безробітні та сільськогосподарські поденники. Виступами, на думку уповноваженого, керував депутат Державних зборів І. Шімоні [26]. Серед організаторів єврейських погромів не було представників робітничого класу, соціалістів, але не всіх активних учасників подій вдалося виявити. 34 чоловіки були заарештовані. 3-4 жовтня виведені війська відновили порядок, але вони і надалі залишилися у місті, готові протистояти новим заворушенням. Уряд визнав, що місцева влада своєчасно не прийняла необхідних у таких випадках запобіжних заходів, проявила пасивність. Єврейське населення від цих неприємностей зазнало матеріальних втрат на 9905 форинтів. У списках потерпілих значиться біля п'ять десятків прізвищ [27].

Антисемітська агітація І. Шімоні і його газети у Братиславі набула такого розмаху, що місцеві євреї побоювалися погромів. У місто, за свідченням надзупана, була введена достатня кількість військ, які у разі необхідності мали підтримати порядок. Надзупан прогнозував

нові виступи, пропонував наказати тих людей, які підбурюють народ [28]. Для підтримання порядку, у вересні – жовтні 1882 р. до Братислави додатково були введені війська, призначений спеціальний урядовий комісар. Представник місцевої єврейської общини телеграфував голові уряду К. Тісі про необхідність прийняття додаткових заходів по охороні життя і майна громадян, про тривожні настрої серед євреїв міста [29]. 2 жовтня міністр внутрішніх справ видав розпорядження в якому вимагав від надзупанів прийняти різноманітні заходи, покликани попередити антисемітські заворушення, своєчасно повідомляти про їх прояви [30]. К. Тіса інформував короля Франца Йосифа про розмах заворушення у Братиславі і в комітаті. Все це свідчило про зростаючу тривогу урядовців, котрі побоювалися, що події можуть перерости у неконтрольовані.

Пристрасті ще більше розгорілися під час судового процесу в Тісаєсларі, який пройшов з 19 червня до 3 серпня 1883 р. Суд виправдав усіх звинувачених євреїв. На знак протесту, в серпні-вересні по всій країні прокотилася могутня хвиля антисемітських демонстрацій. Поліція зафіксувала неприємності у 83 населених пунктах [31]. Всюди відчувалася організаторська діяльність центральної сили, яка далі розпалювала суспільну напругу. Цього разу уряд зайняв тверду позицію, що, попри всі допущені хиби, можна віднести до його успіхів. Організаторів антисемітського руху – Д. Іштоці і Д. Верхової – позбавили депутатських мандатів. М. Йокої, як представник ліберальної партії, у ході парламентського обговорення заявив, що антисеміти намагаються відвернути увагу людей від вирішення справжніх проблем, в наявності яких звинувачують тільки єврейство. Великий письменник попереджував: «Нація, яка не здатна забезпечити своє існування іншими засобами, як обмеженням релігійних, політичних та громадянських прав людей, які проживають поряд з нею, – така нація наражає себе на смертельну небезпеку» [32].

У серпні 1883 р. антисемітські демонстрації пройшли у Будапешті, де збільшили поліцейські сили, додатково вводили війська. У спорадичних вуличних зіткненнях кілька поліцейських були легко поранені. За участь у неприємностях заарештували 34 громадян, в основному людей без певної професії, безробітних, тобто люмпенського походження [33]. В зв'язку з антисемітськими демонстраціями у столиці, король Франц Йосиф телеграфував голові уряду К. Тісі про необхідність усіма наявними засобами припинити їх, просив встановити зв'язок з вищим

військовим командуванням заради відновлення порядку, а для цього задіяти необхідну кількість військ [34]. Голова уряду так і поступив.

Найбільш криваві події пройшли у комітаті Зала. Сюди довелося направити 600 військовослужбовців, окремого урядового представника. Він повідомляв, що внаслідок неприємностей у місті Залаегерсег, велика кількість людей поранена, а 3 померли. Незважаючи на велику кількість військ, «... в усіх місцевостях народ з винятковою впертістю йде на биття вікон та грабницькі напади» [35]. У комітаті був оголошений надзвичайний стан. Війська концентрувалися таким чином, щоб у разі необхідності швидко можна було прибути у потрібні населені пункти. У місті Сігетвар (комітат Шомодь) начальник району Е. Феньоші, щоб залякати погромників, дав наказ стріляти. Лише такими рішучими заходами вдалося зупинити протиправні дії збудженого натовпу. За перевищення влади антисеміти пізніше вимагали притягнути до відповідальності районного керівника [36].

12 серпня 1883 р. антисемітські заворушення охопили місто Шопрон, де урядовці звернулися до населення з закликом припинити безладдя. Це не зупинило натовп. Від загальнодержавного єврейського товариства до міністра внутрішніх справ надійшла письмова скарга, в якій сказано, що у Шопроні та комітаті місцева влада стимулювала руйнівні дії натовпу. Сільські старости могли попередити більшість злочинів, але чомусь завжди запізнювалися. Так, начальник району Капошвар у ході масових грабунків залишився простим спостерігачем. Більшість священників є антисемітами; частина учителів також зізнається у подібних поглядах, – стверджують автори документу [37]. Надзупан не погоджувався з такими звинуваченнями, вважав, що серед священників і учителів мають місце лише окремі прояви антисемітизму [38]. Це відповідало дійсності. Серйозні заворушення мали місце у комітатах Шарош, Шомодь, Веспрем, Унг і Тренчин.

Антисемітські листівки на сербській, угорській і німецькій мовах розповсюджувалися у комітатах Бач-Бодрог. Людей закликали не купувати ніякий крам у євреїв, які поставили за мету зруйнувати угорську промисловість. Друкувалися карикатури і антисемітські віршички [39].

Політичний антисемітизм не міг спертися на широку матеріальну основу: серед тих, хто підтримував його, не знайшлася жодна організація, яка бажала б фінансувати видатки такої партії. Це стало однією з причин того, що ініціатори змушені були проголосити своє об'єднання

позапартійним. Після тривалих нарад і дискусій, 6 жовтня 1883 р. була створена антисемітська партія. Оперативне керівництво здійснювала комісія з чотирьох чоловік – Д. Іштоці, І. Шімоні, Г. Оноді і Д. Селл. 10 жовтня на спеціальній конференції були розроблені і прийняті 12 пунктів програми партії [40].

Незважаючи на організаційне оформлення партії, з кінця 1883 р. хвиля антисемітських виступів почала спадати. Цікаво, що найбільш інтенсивно й організовано, як свідчать багаточисельні документи, вони проходили в комітатах з переважачим угорським населенням. Виняток складала ексцеси у Братиславі, Банській Штявниці. Дедалі відчутнішим ставало охолодження людей до антисемітизму, демагогічний характер якого став усе очевиднішим. Цей шовіністичний рух так і не став переломним фактором у політичному житті країни. Вирішальне значення мало те, що в Угорщині, на відміну від деяких інших європейських країн, відкрито ніхто з представників держави не підтримував, а навпаки, засуджував антисемітів. К. Тіса змушений був прийняти більш енергійні заходи тоді, коли рух, перерісши релігійні мотиви, став загрожувати майновій та особистій безпеці людей.

У ході підготовки до парламентських виборів 1884 року, антисеміти продовжували діяти енергійно, бо готувалися до гострої політичної боротьби. Своїми листівками і брошурами вони наводили міста і села. Місцевий урядовець наводив міністру внутрішніх справ: якщо теперішня їхня діяльність ще не породила гнілі плоди, це ще не означає, що в разі нашої бездіяльності не доведеться знову оголошувати надзвичайний стан, навіть ставити шибениці. Зараз лише сила і тверда рука здатні відвернути нові потрясіння [41].

У спеціальній брошурі, випущеній антисемітською партією у 1884 році, написаній депутатом парламенту Ф. Рат та І. Зіманді – священиком і кандидатом у депутати сказано, що законодавчо треба забезпечити особисту і суспільну перевагу християн і тим самим припинити єврейське гноблення. Вони заперечували факти мадяризації євреїв, пропонували заборонити їх еміграцію до країни. Саме зараз настав час для вирішення «єврейського питання». Правда, автори підкреслювали, що цього «можна досягнути лише законними засобами» [42]. Треба заборонити євреям, або їх ставленикам, ставати парламентськими депутатами, бо ними мають бути тільки рішучі та відверті антисеміти.

4 травня 1884 р. до містечка Томаші [комітат Фегер] прибули такі лідери антисемітів, як

депутати парламенту Д. Іштоці, барон І. Андрианські, які на майдані перед церквою закликали людей переслідувати ізраїльтян. Один громадянин, який спробував заперечити виступаючим, був побитий місцевими активістами, доповідав поліцейський офіцер [43]. Правда, у публічних виступах лідери продовжували залевняти слухачів у своїх мирних і законних намірах. До всього антисеміти гостро висупали проти політики уряду К. Тіси, заперечували дуалістичний характер угоди 1867 р., яка сприяє знищенню угорської нації, зводить її до стану шлякowitzого жебрацтва [44].

Антисемітський рух настільки розбурхав пристрасті, що у тронній промові 29 вересня 1884 р. при відкритті нової сесії парламенту Франц Йосиф вважав за необхідне підкреслити: «Політично мудрими рішеннями, а в разі необхідності і суворими заходами, потрібно домагатися зменшення внутрішніх бід, припинення тертя між расами, релігіями і класами» [45].

У другій половині 80-х років по всій країні на різних мовах продовжували активно розповсюджуватися антисемітські листівки, плакати та інші друковані матеріали. Звичайно, фінансування йшло з боку тих сил, які відкрито або таємно підтримували рух. Зміст подібних агітаційних матеріалів був простим, нелогічним, розрахованим на невибагливого читача. Приміром, листівка за 1887 р. закликала перешкодити прагненням євреїв прибрати до своїх рук значну кількість землі, не дозволити їм повністю витіснити інших людей зі сфери державної служби, юриспруденції, медицини. До всього стверджувалося, що саме євреї винні за щорічний державний дефіцит у 40-50 млн. форінтів. Якщо зараз їх не зупинити, тоді через декілька років Угорщина стане суто єврейською країною, в котрій діти інших народів будуть тільки слугами, а угорську державність чекає доля Польщі [46]. Прокуратура не вважала такі провокаційні матеріали достатньою підставою для того, щоб розпочати розстеження проти авторів та їх натхненників.

Антисемітська партія на місцях не мала своєї організаційної структури, що негативно вплинуло на її дії. Так, на парламентських виборах 1884 р. антисеміти здобули лише 17 мандатів [47]. Між лідерами партії з плином часу наростали суперечності, бо їм не вистачало внутрішньої і зовнішньої матеріальної підтримки. 10 квітня 1885 р. Д. Іштоці вийшов з партії, що знаменувало початок процесу її розпаду: єдність так і не вдалося відновити. На парламентських виборах 1887 р. антисеміти здобули лише 11 мандатів, тому до парламенту не потрапили навіть

багато лідерів. Ця невелика група вже не могла розраховувати на активний вплив у палаті депутатів. Поступово партія зникає з політичної арени країни, а з кінця 80-х років прийняла нову назву – «Угорська народна партія».

Після розпаду антисемітської партії, єврейське питання окремо не ставилося в програмах жодної іншої політичної організації, поскільки втратило свою актуальність. Причину поступового спаду антисемітського руху слід шукати не тільки у політиці уряду, чи у листах Л. Кошута, але і в покращенні з другої половини 80-х років економічної ситуації, особливо ліквідації бюджетного дефіциту.

Ідейними та політичними натхненниками були як парламентські депутати, так і місцеві лідери, особливо вихідці з середнього дворянства. Антисемітські почуття найсильнішими

були у комітатах Альфельда і Задунайщини, де переважало угорське населення, частково серед люмпенізованих жителів великих міст, таких як Будапешт і Братислава.

У 80-х роках XIX ст. антисемітизм ще не мав таку соціальну основу, спираючись на яку зумів би забезпечити собі значну політичну вагу. За кілька років перші хвилі цього негативного явища спали, яке, здавалось, безслідно зникло із життя суспільства. Насправді події залишили глибокий слід. Уже в цей період у політичному розвитку Угорщини проявилися нездорові симптоми. Причини і сили, які зумовили появу антисемітизму, залишилися.

Розмах руху, його підґрунтя засвідчує, наскільки складним і тривалим був процес утвердження основ правової держави, будівництва громадянського суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Magyarország ujabbkori történelme 1815-től 1892-ig. Nagybecskerek, 1893, 688 l.
2. Venetianer Lajos. A magyar zsidóság története. Bp., 1986, 297 l.
3. Bosnyák Zoltán. A zsidókérdés. II kötet. Bp., é. n., 77 l.
4. Petrássevich Géza. Magyarország és a zsidóság. Bp., 1899, 27 l.
5. Bosnyák Zoltán. Op. cit., 127-128 ll.
6. Ibidem, 114 l.
7. Országos Levéltár (OL). Budapest. K – 148 – 1886 – XIV D – 501, 8 l.
8. Kubinszky Judit. Politikai antiszemitizmus Magyarországon. 1875 – 1890. Bp., 1976, 68 l.
9. Az 1872-dik Képviselőházának naplója. XVI kötet, Bp., 1875, 81 l.
10. Ibidem, 93 l.
11. Istóczy Győző országgyűlési beszédei, indítványai és törvényjavaslatai. 1872-1896. Bp., 1904, 42 l.
12. Ibidem, 132 l.
13. Ibidem, 45 l.
14. Ibidem, 49 l.
15. Ibidem, 147 l.
16. Petrássevich Géza. Op. cit., 87 l.
17. OL BM Elnöki Iratok K – 148 – 1878 – 5722.
18. Venetianer Lajos. Op. cit., 342 l.
19. OL Igazságügyi Minisztériumi Levéltár. Elnöki K – 577 – K – 5 – 1882 – 67 tétel. 109 l.
20. Az 1881. évi Képviselőház naplója. VI kötet. Bp., 1882, 331 l.
21. OL IM Levéltár. Eln. K – 577 – K – 5 – 1882 – 67 tétel, 118 l.
22. OL BM K – 149 – 1882 – 6 tétel, 67 l.
23. Ébredjünk. 1883. Julius 29.
24. Ibidem.
25. OL BM Iratok K – 148 – 1883 – XIV D tétel – 3579.
26. OL BM K – 149 – 1882 – 6 tétel, 82 l.
27. Ibidem, 99 l.
28. OL BM Iratok K – 148 – 1883 – XIV D tétel – 2908, 13 l.
29. OL BM eln. K – 148 – 1882 – XIV D tétel – 3351, 68 l.
30. Ibidem, 3398, 56 l.
31. Nemeskürty István. A köszívü ember unokai. A kiegyezés utáni első nemzedék. 1867 – 1896. Bp., 1987, 106 l.
32. Az 1881. évi Képviselőház naplója. IX kötet. Bp., 1893, 184 l.
33. OL BM Iratok K – 149 – 1883 – XIV D tétel – 3148, 25 l.
34. Ferenc József sajtókezű bizalmas levelezése és titkos rendelkezései. Bp., 1924.
35. OL BM Iratok K – 148 – 1883 – XIV D tétel – 3377.
36. Ibidem.
37. OL BM Iratok K – 148 – 1883 – XIV D tétel – 3356, 21 l.
38. Ibidem.

39. OL BM Iratok K – 148 – 1883 – XIV D tétel – 2908, 13 l.
 40. Kubinsky Judit. Politikai antiszemitizmus Magyarországon. 1875 – 1890. Bp., 1976, 156 l.
 41. OL BM Iratok K – 148 – 1884 – XIV D tétel – 911.
 42. OL BM K – 148 – 1884 – XIV D tétel – 3288, 14 l.
 43. OL BM Elnöki K – 148 – 1884 – XIV D tétel – 2037, 17 l.
 44. OL BM Iratok K – 148 – 1884 – XIV D tétel – 1987/884, 5 l.
 45. Beksis Gusztáv. A román kérdés és a fajok harca Európában és Magyarországon. Bp., 1895, 342 l.
 46. OL BM K – 149 – 1887 – 6 tétel, 1 l.
 47. Prazak Richard a kolektiv. Dejini Madarska. Brno, 1993, 196-197 s.

SUMMARY**ANTIZIONISM MOVEMENT IN HUNGARY IN THE 70-80-th OF THE XIX CENTURY**

Mandryk I.A. (Uzhhorod)

Due to the increase of the Jewish population and the development of its economic and political influence there appeared in the second half of the XIX century in Hungary antizionism movement. The leaders of this movement intended to persuade the people that it was zionism which is to blame in all problems. Gradually this propaganda proved to be demagogic chauvinism. The peak of the social tension was achieved in 1882 and 1883, when «massacre» (attacking the Jewish) in some towns took place. The newly created antizionism party couldn't be supported by the public at large, it lost the parliamentary elections in 1884 and soon was dispersed. The movement itself was not successful.

РЕЗЮМЕ**АНТИСЕМИТСКОЕ ДВИЖЕНИЕ В ВЕНГРИИ 70-80-х ГОДОВ XIX СТОЛЕТИЯ**

Мандрик И.А. (Ужгород)

В связи с ростом еврейского населения, увеличения его экономического и политического влияния, в последней трети XIX века в Венгрии появилось антисемитское движение. Его идеологи пытались убедить общественность, что исключительно еврейство виновато во многих бедах страны. Такая агитация постепенно переросла до уровня демагогического шовинизма. Своего апогея общественное напряжение достигло в 1882 и 1883 годы, когда в некоторых городах имели место погромы. Созданная антисемитская партия не получила широкой общественной поддержки, проиграла парламентские выборы 1884 года, вскоре распалась, а само движение пошло на убыль.

УКРАЇНСЬКО-ЧЕСЬКІ НАУКОВІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ В ОСТАННІ ДЕСЯТИЛІТТЯ XIX – НА ПОЧАТКУ XX ст.

КЕРЕЦМАН Н.П. (Ужгород)

Українська наука як культурне явище, що засвідчило національну спроможність українського народу, формувалася і розвивалася при постійнім контакті зі слов'янським світом. Значною мірою через слов'янство Україна, її культура, наука виходили і на європейські обрії. Та й культурна свідомість Заходу сприймала українців як інтегральну частину слов'янства.

В останні десятиліття XIX ст. тісний взаємозв'язок встановився між українськими і чеськими вченими. Він спостерігався у всіх галузях наукових знань. Першій, все ж, традиційно, належала слов'янознавству. Вивчення самих слов'ян, їх мови, літератури, історії природно вимагало об'єднання творчих зусиль дослідників. В означений період інтеграційні процеси в